

ปฏิจจสมุปบาท ตอนที่ ๖

สุภีร์ ทุมทอง

๒๒ กันยายน ๒๕๖๒

ประเด็นการบรรยาย

๑. หลักปรัชญาสมุปบาท
๒. ความสำคัญของปรัชญาสมุปบาท
๓. สิ่งที่ควรทราบเกี่ยวกับปรัชญาสมุปบาท
๔. ปรัชญาสมุปบาทในกระบวนการปฏิบัติธรรม
๕. แจกแจงขยายความหลักปรัชญาสมุปบาท

ประเด็นการบรรยาย

๕. แจกแจงขยายความหลักปรัชญาจสมุปปาต

๕.๑ แบบทั่วไป

๕.๒ แบบक्रम ๓ ชาติ

๕.๓ แบบชาติปัจจุบัน

๕.๔ แบบ ๑ ขณะจิต

๕.๕ แบบระบุงค์ธรรมปรมัตถ์

๕.๖ แบบระบุงอำนาจปัจจุัย

๕.๑ แบบทั่วไป

อวิชชาปัจจัย สงขาร, สงขารปัจจัย วิญญาณ,
วิญญาณปัจจัย นามรูป, นามรูปปัจจัย สฬายตน์,
สฬายตน์ปัจจัย ผสโส, ผสสปปัจจัย เวทนา,
เวทนาปัจจัย ตณฺหา, ตณฺหาปัจจัย อุปาทาน์,
อุปาทานปัจจัย ภโว, ภวปัจจัย ชาตี,
ชาตีปัจจัย ชรามรณ์ โสภปริเทวทุกขโทมนสสุปายาสา สมภวานติ,
เอวเมตสฺส เกวลสฺส **ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตี.**

(สํ.นិ. ๑๖/๒๑ ทสพลสูตร)

๕.๒ แบบक्रम ๓ ชาติ

อวิชชาปัจจัย สงขารา, ห้ามความเห็นว่า มีผู้สร้าง
สงขารปัจจัย วิญญาณ, ห้ามความเห็นว่า มีอตฺตาเคลื่อนจากที่ได้
วิญญาณปัจจัย นามรูป, ห้ามความสำคัญว่า เป็นกลุ่มก้อน
นามรูปปัจจัย สฬายตน์, ห้ามความเห็นว่า อตฺตาเห็น อตฺตาได้ยิน เป็นต้น
สฬายตน์ปัจจัย ผสฺโส, ห้ามความเห็นว่า อตฺตาถูกต้อง
ผสฺสปปัจจัย เวทนา, ห้ามความเห็นว่า อตฺตาเสวย
เวทนาปัจจัย ตณฺหา, ห้ามความเห็นว่า อตฺตาทะยานอยาก
ตณฺหาปัจจัย อุปาทาน, ห้ามความเห็นว่า อตฺตายึดมั่น
อุปาทานปัจจัย ภโว, ห้ามความเห็นว่า อตฺตามี
ภวปัจจัย ชาติ, ห้ามความเห็นว่า อตฺตาเกิด
ชาติปัจจัย ชรามรณ, ห้ามความเห็นว่า อตฺตาแก่และอตฺตาตาย

๕.๒ แบบคร่อม ๓ ซาติ

อนมตคโคยัม ภิกขเว สัมมาโร, **ปุพฺพทา โภณฺณิ น ปญฺญาติ**
อวิชฺชานีวณฺณานํ สตฺตฺตานํ **ตณฺหาสญฺโทยชนานํ** สนฺธาวตํ สัมสรตํ.
เอวํ ทีฆรตฺตํ โว ภิกขเว ทุกฺขํ ปจฺจนฺนุญฺตํ ติพฺพํ ปจฺจนฺนุญฺตํ
พฺยสนฺนํ ปจฺจนฺนุญฺตํ กณฺฐสี วฑฺฒิตา,
ยาวณฺจิทํ ภิกขเว อลเมว สพฺพสงฺขาเรสุ นิพฺพินฺนทิตุํ,
อลํ วิรชฺชิตุํ, อลํ วิมฺุจฺจิตุํ.

(สํ.นិ. ๑๖/๑๒๔ ตินกัณฐสุตฺต)

๕.๒ แบบคร่อม ๓ ชาติ

เสยฺยถาปี ภิกฺขเว ปุริโส ยํ อิมสฺมี ชมฺพุทีเป

ติณฺณกฺกุจฺสาชาปฺลาสํ ตจฺเฉตฺวา เอกชฺณํ สํหเรยฺย,

เอกชฺณํ สํหริตฺวา จตฺตฺรํคฺคํ จตฺตฺรํคฺคํ ฆฺฏิกํ กตฺวา นิกฺขิเปยฺย

“อัยฺ เม มาตา, ตสฺสา เม มาตุ อัยฺ มาตา”ติ.

อปฺริยาทีนฺนา จ ภิกฺขเว ตสฺส ปุริสฺสฺส มาตุ มาตโร อสฺสุ,

อถ อิมสฺมี ชมฺพุทีเป ติณฺณกฺกุจฺสาชาปฺลาสํ ปฺริกฺขยฺมฺ ปฺริยาทานํ คจฺเฉยฺย.

(สํ.นฺิ. ๑๖/๑๒๔ ติณฺกัฏฺฐสฺุตฺร)

๕.๒ แบบคร่อม ๓ ซาติ

เสยฺยถาปี ภิกฺขเว ปุริโส อิมํ มหาปจวี

โกถฺถจิมตฺตํ โกถฺถจิมตฺตํ มตฺตีกาคุฬิกํ กริตฺวา นิกฺขิเปยฺย

“อัยฺ เม ปิตา, ตสฺส เม ปิตุ อัยฺ ปิตา”ติ.

อปฺริยาทินฺนา จ ภิกฺขเว ตสฺส ปุริสสฺส ปิตุ ปิตโร อสฺสุ,

อถายํ มหาปจวี ปริกฺขยํ ปฺริยาทานํ คจฺฉेยฺย.

(สํ.นិ. ๑๖/๑๒๕ ปฐวีสูตฺร)

๕.๒ แบบคร่อม ๓ ซาติ

เอตเทว ภิกฺขเว **พหุตรํ**, ยํ โว อิมินา ทีฆเนน อทฺธุนา สนฺธาวตํ สํสรตํ
อมนาปสมฺปโยคา มนาปวิปฺปโยคา กนฺทนฺตานํ โรทนฺตานํ
อสุสุ ปสนฺทํ ปคฺฉริตํ, น เตวว จตุสุ มหาสมฺมุทฺเตสุ อุกกํ.

ทีฆรตฺตํ โว ภิกฺขเว มาตุมรณํ ปจฺจนฺนุญฺตํ...ปีตุมรณํ ปจฺจนฺนุญฺตํ...
ภาตุมรณํ ปจฺจนฺนุญฺตํ... ภคินิมรณํ ปจฺจนฺนุญฺตํ... ปุตุตมรณํ ปจฺจนฺนุญฺตํ...
ธิตุมรณํ ปจฺจนฺนุญฺตํ... ฌาตีพฺยสนฺนํ ปจฺจนฺนุญฺตํ...
โรคฺคพฺยสนฺนํ ปจฺจนฺนุญฺตํ... ทีฆรตฺตํ โว ภิกฺขเว โรคฺคพฺยสนฺนํ ปจฺจนฺนุญฺตํ,...

(สํ.นิ. ๑๖/๑๒๖ อัสสุสุตฺต)

๕.๒ แบบคร่อม ๓ ชาติ

เอตเทว ภิกขเว **พหุตร**, ยัม โว อิมินา ทีฆเณ อทฺธนา สนฺธาวตัม สัสมรตัม
สีสจฺฉินฺนํ **โลहितํ ปสนฺทํ ปคฺฉริตัม**, น เตวว จตฺตุสฺส มหาสมฺมุทฺเทสฺส อุทกัม.
ทีฆรตฺตัม โว ภิกขเว คฺนฺนํ สตํ โคณฺฏทานํ... มหีสานํ สตํ มหีสณฺฏทานํ...
อฺรพฺภานํ สตํ อฺรพฺภณฺฏทานํ... อชานํ สตํ อชณฺฏทานํ... มิคานํ สตํ มิคณฺฏทานํ...
สฺุกรานํ สตํ สฺุกรณฺฏทานํ... กุกฺกุณฺณานํ สตํ กุกฺกุณฺณณฺฏทานํ...
“โจรา คามฆาตา”ติ คเหตุวา... “โจรา ปาริปนฺธิกา”ติ คเหตุวา...
“โจรา ปารทาริกา”ติ คเหตุวา สีสจฺฉินฺนํ โลहितํ ปสนฺทํ ปคฺฉริตัม,...

(สํ.นិ. ๑๖/๑๓๖ ทีสมัตตสูตร)

๕.๒ แบบคร่อม ๓ ซาติ

เอกมนต์ นิสินโน โข อายสฺมา อานนุโท ภควนฺตํ เอตทโวจ

“**ภโว ภโว**ติ ภนฺเต วุจฺจติ, กิตฺตาวตา นุ โข ภนฺเต **ภโว โหตี**”ติ.

กามธาตุเวปกุกญจ อานนุท กมฺมํ นากวิสฺส,

อปิ นุ โข กามภโว ปญญาเยถาติ. โน เหนฺตํ ภนฺเต.

อิติ โข อานนุท **กมฺมํ เขตฺตํ, วิญฺญาณํ พีชํ, ตณฺหา สีเนโห.**

อวิชฺชานีวรณานํ สตฺตานํ ตณฺหาสญฺโฆชนานํ

หีนาย ธาตุยา วิญฺญาณํ ปติฏฺฐิตํ, เอวํ อายตี **ปุณฺพภวาทินิพฺพตฺติ** โหตี.

(อ.ติก. ๒๐/๗๗ ปฐมภาสฺสูตร)

๕.๒ แบบคร่อม ๓ ชาติ

วิญญานนฺจ หิ อานนฺท มาตูกุจฺฉิสมิ น โอกกมิสฺสถ,
อปี นุ โข นามรูปํ มาตุ กุจฺฉิสมิ สมุจฺจิสฺสธา”ติ. โน เหนฺตํ ภาณเต.
“วิญญานนฺจ หิ อานนฺท มาตูกุจฺฉิสมิ โอกกมิตฺวา โวกกมิสฺสถ,
อปี นุ โข นามรูปํ อิตถตฺตาย อภินิพฺพตฺติสฺสธา”ติ. โน เหนฺตํ ภาณเต.
“วิญญานนฺจ หิ อานนฺท ทหฺรเสว สโต โวจฺฉิซฺชิสฺสถ
กุมารกสฺส วา กุมาริกาย วา, อปี นุ โข นามรูปํ
วุฑฺฒิ วิรุฬฺหิ เวปุลฺลํ อาปชฺชิสฺสธา”ติ. โน เหนฺตํ ภาณเต...

(ที.ม. ๑๐/๑๑๕ มหานิทานสูตร)

๕.๒ แบบคร่อม ๓ ชาติ

ยลฺจ ภิกฺขเว **เจเตติ**, ยลฺจ ปกฺปเปติ, ยลฺจ อนฺุเสติ. อารมฺมณเมตฺ
โหติ วิญฺญาณสฺส จิตฺยา, อารมฺมณเสติ ปตฺติจฺจา วิญฺญาณสฺส โหติ,
ตสฺมึ ปตฺติจฺเต วิญฺญาเณ วิรุฬฺห อายตฺตี **ปุณฺพภวาทินิพฺพตฺติ** โหติ,
อายตฺตี ปุณฺพภวาทินิพฺพตฺติยา เสติ
อายตฺตี ชาติ ชรามรณํ โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมภวานฺติ;
เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมฺทโย โหติ.

(สํ.นฺิ. ๑๖/๓๘ เจตนาสูตร)

๕.๒ แบบคร่อม ๓ ซาติ

ยลฺจ ภิกฺขเว **เจเตติ**, ยลฺจ ปกฺปเปติ, ยลฺจ อนฺุเสติ. อารมฺมณเมตํ
โหติ วิญฺญาณสฺส จิตฺติยา, อารมฺมณเสติ ปติฏฺฐา วิญฺญาณสฺส โหติ.
ตสฺมึ ปติฏฺฐิตฺเต วิญฺญาณเว วิรุฬฺห นฺติ โหติ, นฺติยา เสติ อาคตฺติคตฺติ
โหติ, อาคตฺติคตฺติยา เสติ จุตฺตูปปาโต โหติ, จุตฺตูปปาเต เสติ
อายตี ซาติชรามรณํ โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมฺภวานฺติ;
เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมฺทโย โหติ.

(สํ.นฺิ. ๑๖/๔๐ ตติยเจตนาสูตร)

๕.๒ แบบคร่อม ๓ ซาติ

ปุริมกมฺมภาวสฺมี, โม่โห อวิชฺชา, อายุหฺนา สงฺขารฺา,
นิกนฺติ ตณฺหา, อุกฺมณฺ อฺปาทานฺ, เจตนา ภโว,
อิเม ปญฺจ ฐมฺมา **ปุริมกมฺมภาวสฺมี** อิธ ปฏฺฐิสฺนุธิยา ปจฺจยา.
อิธ, ปฏฺฐิสฺนุธิ วิญฺญาณฺ, โอกฺกนฺติ นามรूपิ,
ปสาโท อายตณฺ, ผุฏฺโจ ผสฺโส, เวทยิตฺ เวทนา,
อิเม ปญฺจ ฐมฺมา **อิธูปฺตฺติภาวสฺมี** ปุเร กตฺสฺส กมฺมสฺส ปจฺจยา.

(ขุ.ปฏฺ. ๓๑/๔๗ ญาณกถา)

๕.๒ แบบคร่อม ๓ ซาติ

อิธ ปรีปกุกตฺตา อายตฺนํ, โม่โห อวิชฺชา, อายุหนา สงฺขารา,
นิกนฺติ ตณฺหา, อุปคฺมณฺ์ อุปาทานฺ์, เจตนา ภโว,
อิเม ปญฺจ ฌมฺมา **อิธ กมฺมภวสฺมี** อายติปฏฺิสนฺธิยา ปจฺจยา.

อายติปฏฺิสนฺธิ วิญฺญาณํ, โอกกนฺติ นามรูปํ,

ปสาโท อายตณฺ์, ผุฏฺุจ ฝสฺโส, เวทยิตฺ์ เวทนา,

อิเม ปญฺจ ฌมฺมา **อายติ อุปปตฺติภวสฺมี** อิธ กตสฺส กมฺมสฺส ปจฺจยา.

(ขุ.ปฏฺิ. ๓๑/๔๗ ญาณกถา)

๕.๒ แบบक्रम ๓ ซาติ

อาการ ๒๐

- (๑) อดีตเหตุ = อวิชชา สังขาร ตัณหา อุปาทาน ภพ
- (๒) ปัจจุบันผล = วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา
- (๓) ปัจจุบันเหตุ = อวิชชา สังขาร ตัณหา อุปาทาน ภพ
- (๔) อนาคตผล = วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา

๕.๒ แบบคร่อม ๓ ซาที

อิติ เม จตุสงฺเขเป, ตโย อทฺธ, วิสตียา อากาเรหิ, ติสนฺธิ
ปฏิจฺจสมุပ္ปาทํ ชานาติ ปสฺสตี อณฺณาติ ปฏฺวิชฌตี.

(ขุ.ปฏฺ. ๓๑/๔๗ ญาณกถา)

๕.๒ แบบक्रम ๓ ซาติ

สังเขป ๔

- (๑) อวิชชา สังขาร
- (๒) วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา
- (๓) ตัณหา อุปาทาน ภพ
- (๔) ซาติ ชรามรณะ

๕.๒ แบบक्रम ๓ ซาติ

อัตรา ๓

(๑) อดีตเหตุ = อวิชชา สังขาร

(๒) ปัจจุบันผล = วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา

ปัจจุบันเหตุ = ตัณหา อุปาทาน ภพ

(๓) อนาคตผล = ซาติ ชรามรณะ

๕.๒ แบบक्रम ๓ ซาติ

สันธิ ๓

(๑) อดีตเหตุ + ปัจจุบันผล = สังขาร + วิญญาณ

(๒) ปัจจุบันผล + ปัจจุบันเหตุ = เวทนา + ตัณหา

(๓) ปัจจุบันเหตุ + อนาคตผล = ภพ + ซาติ

เหตุ + ผล, ผล + เหตุ, เหตุ + ผล

๕.๒ แบบक्रम ๓ ชาติ

องค์ธรรม	สังเขป	อัตรา	สนธิ
อวิชชา	สังเขปที่ ๑	อดีตเหตุ	เหตุ + ผล
สังขาร			
วิญญาน	สังเขปที่ ๒	ปัจจุบันผล	
นามรูป			
สฬายตนะ			
ผัสสะ			
เวทนา			
ตัณหา	สังเขปที่ ๓	ปัจจุบันเหตุ	ผล + เหตุ
อุปาทาน			
ภพ			
ชาติ	สังเขปที่ ๔	อนาคตผล	เหตุ + ผล
ชรามรณะ			

๕.๒ แบบक्रम ๓ ซาติ

วิภังค์ ๓

(๑) กิเลสวิภังค์ = อวิชชา ตัณหา อุปาทาน

(๒) กัมมวิภังค์ = สังขาร กรรมภาพ

(๓) วิปากวิภังค์ = วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา

๕.๒ แบบक्रम ๓ ซาที

ภาวจักร ๒

(๑) ปุพพันตภาวจักร = อวิชชา

(๒) อปรันตภาวจักร = ตัณหา

๕.๒ แบบक्रम ๓ ชาติ

อรรถนัย ๔

(๑) เอกัตตนัย = การสืบต่อเนื่องเป็นอันเดียวกันไม่ขาดสาย

(เห็นชอบละอุจเฉททิฏฐิ, เห็นผิดถือสัสสตทิฏฐิ)

(๒) นานัตตนัย = แต่ละสภาวะมีลักษณะแตกต่างกัน แยกขาดจากกัน

(เห็นชอบละสัสสตทิฏฐิ, เห็นผิดถืออุจเฉททิฏฐิ)

(๓) อพยาปนัย = แต่ละสภาวะไม่มีความชวนชวายเป็นสภาวะใด ๆ เกิด

(เห็นชอบละอัตตทิฏฐิ, เห็นผิดถืออกิริยทิฏฐิ)

(๔) เอวังฉัมมตานัย = ความเป็นธรรมดาอย่างนั้นของปัจจุอาการนั้น ๆ

(เห็นชอบละอเหตุกทิฏฐิและอกิริยทิฏฐิ, เห็นผิดถืออเหตุกทิฏฐิและนียตทิฏฐิ)

๕.๒ แบบक्रम ๓ ชาติ

องค์ธรรม	ลักษณะสังเขป
อวิชชา	ทำสัตว์ให้หลงไหลในวัตถุทั้งหลาย และเป็นปัจจัยแก่สังขารทั้งหลาย
สังขาร	ปรุงแต่งสังขตธรรม และเป็นปัจจัยแก่วิญญาณ
วิญญาณ	รู้ซึ่งวัตถุ และเป็นปัจจัยแก่นามรูป
นามรูป	อุปถัมภ์ซึ่งกันและกัน และเป็นปัจจัยแก่สฬายตนะ
สฬายตนะ	เป็นไปในวิสัยของตน และเป็นปัจจัยแก่ผัสสะ
ผัสสะ	ถูกต้องซึ่งอารมณ์ และเป็นปัจจัยแก่เวทนา
เวทนา	เสวยซึ่งรสอารมณ์ และเป็นปัจจัยแก่ตัณหา
ตัณหา	กำหนดในธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด และเป็นปัจจัยแก่อุปาทาน
อุปาทาน	ยึดถือธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ และเป็นปัจจัยแก่ภพ
ภพ	สืบสนไปในคติต่าง ๆ และเป็นปัจจัยแก่ชาติ
ชาติ	ยังขันธ์ทั้งหลายให้เกิด และเป็นปัจจัยแก่ชรามรณะ
ชรามรณะ	ตั้งไว้ซึ่งความแก่และความแตกแห่งขันธ์ และเป็นปัจจัยความปรากฏในภพอื่น

๕.๒ แบบक्रम ๓ ชาติ

องค์ธรรม	อุปมา
อวิชชา	เหมือนคนตาบอด
สังขาร	การลื่นถลาของคนตาบอด
วิญญาน	การล้มของคนตาบอดผู้ลื่นถลา
นามรูป	ความปรากฏของแผลและฝีของคนตาบอดผู้ล้มแล้ว
สฬายตนะ	ต่อมที่แตกของหัวฝี
ผัสสะ	การกระทบหัวฝี
เวทนา	ความทุกข์เพราะการกระทบ
ตัณหา	ความต้องการบำบัดทุกข์
อุปาทาน	การถือเอายาที่ไม่เหมาะสมมาโดยปรารถนาจะบำบัดโรค
ภพ	การพอกยาที่ไม่เหมาะสมที่ตนถือเอามาขึ้น
ชาติ	การปรากฏเป็นฝีกลายเพราะการพอกยา
ชรามรณะ	การแตกแห่งฝีเพราะฝีกลาย

๕.๒ แบบक्रम ๓ ชาติ

องค์ธรรม	อุปมา
อวิชา	คนถูกผ้าปิดตา
สังขาร	ตัวไหมที่ถูกรัดไว้ในรังไหม
วิญญาน	ราชกุมารที่ปริณายกปกครองแล้วได้เสวยราชสมบัติ
นามรูป	จุดคนเล่นกลยังมายากลให้เกิด
สพายตนะ	กอไม้ป่าอาศัยภูมิภาคอันดี
ผัสสะ	ไฟเกิดขึ้นเพราะการสีกันแห่งไม้สีไฟ
เวทนา	ความร้อนของบุคคลผู้ถูกต้องไฟ
ตัณหา	ความกระหายของผู้ดื่มน้ำเค็ม
อุปาทาน	ปลาติดเบ็ดเพราะความโลภในเหยื่อ
ภพ	เมล็ดพืช
ชาติ	หน่อพืช
ชรามรณะ	ต้นไม้งอกแล้วย่อมล้มไป

ประเด็นการบรรยาย

๕. แจกแจงขยายความหลักปรัชญาจสมุปปาต

๕.๑ แบบทั่วไป

๕.๒ แบบक्रम ๓ ชาติ

๕.๓ แบบชาติปัจจุบัน

๕.๔ แบบ ๑ ขณะจิต

๕.๕ แบบระบุงค์ธรรมปรมัตถ์

๕.๖ แบบระบุงอำนาจปัจจุัย

สวัสดีครับ